

UDK: 070.46 (497.5 Zadar) "1880/1887"
929 Pavlinović, M. "1880/1887"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 19. rujna 1999.

Srpski list o Mihovilu Pavlinoviću (1880-1887)

TIHOMIR RAJČIĆ
Split, Republika Hrvatska

Cilj ovog rada je istražiti i prikazati odnos *Srpskog lista*, službenog glasila Srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji, prema Mihovilu Pavlinoviću. Rad će obuhvatiti razdoblje od pojave *Srpskog lista* 1880. do Pavlinovićeve smrti 1887. godine.

Uvod

O ovoj temi u historiografiji je pisano malo i nimalo. Kosta Milutinović u svojim radovima o Srpskoj stranci u austrijskoj Dalmaciji u potpunosti preuzima stajališta *Srpskog lista* i njegova urednika Save Bjelanovića. Izlaže krajnje pojednostavljenu, crno-bijelu sliku "klerikalnog" Pavlinovića i "liberalnog" i "naprednog" Bjelanovića.¹ Mali iskorak čini samo utoliko što ispravno uočava glavni razlog protivljenja Mihovila Pavlinovića Srpskoj stranci u tadašnjoj Dalmaciji. U njoj je Pavlinović vidio jednu od prepreka za ujedinjenje hrvatskih zemalja.²

---

¹ O stajalištima koja o ovom problemu iznosi Kosta MILUTINOVIĆ vidi slijedeće radove: "Političke koncepcije Dubrovačkog 'Slovinca'", Posebni otisak iz br. 3-4/1976. *Jugoslavenski istorijski časopis*; "O pokretu Srba katolika u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki Kotorskoj 1848.-1914.", *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj*, Beograd 1989., 33.-90.; "Srpsko-hrvatsko pitanje u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki kotorskoj 1888.", *Istorijski Glasnik* 1-2, Beograd 1981., 7.-31.; "Politički lik Stefana Mitrova Ljubiše" *Separat, Boka* 6.-7., Herceg Novi 1975.; "Veze Dalmacije i Srbije u doba narodnog preporoda." P.O. *Zadarske revije*. br. 4.-5. Zadar 1961.; "Kontroverze o dalmatinskim preporoditeljima (recenzija knjige Trpimira MACANA. *Mihovil Klaić*)", *Istorijski glasnik* 1.-2., Beograd 1980., 147.-153.

² Kosta MILUTINOVIĆ, *Vojvodina i Dalmacija 1760-1914.*, Novi Sad 1973., 27. Međutim čak i ovdje autor nekritički preuzima frazeologiju *Srpskog lista* koristeći vrlo nejasnu formulaciju po kojoj je Pavlinović bio "protiv srpskog jedinstva".

³ Nikša STANČIĆ, "O knjizi Koste Milutinovića *Vojvodina i Dalmacija 1760-1914.*", *Časopis za suvremenu povijest* 1 (14). Zagreb 1976., 107.-126; Trpimir MACAN, O pristupu srpsko-katoličkom fenomenu, *Dubrovnik* 1.-2., 1990., 245.

Sve u svemu, unatoč radu na izvornom materijalu, Milutinović nije na zadovoljavajući način rasvjetlio ovaj problem. Stoga ocjene Nikše Stančića i Trpimira Macana u potpunosti opisuju domet njegovih rezultata.³

Mihovil Pavlinović i njegova uloga u dalmatinskoj politici

Mihovil Pavlinović, političar, ideolog, svećenik i pučki tribun u dalmatinskoj politici svoga vremena igrao je, uz Mihovila Klaića, vodeću ulogu. Rodio se 1831. u težačkoj obitelji u Podgori. Trogodišnju osnovnu školu polazio je u Makarskoj. Školovanje nastavlja u biskupskom sjemeništu u Splitu, slijedeći tako obiteljsku tradiciju svećeničkog poziva. Tijekom školovanja, a pod utjecajem revolucionarnih događaja u Europi i Habsburškoj monarhiji, uključuje se 1849. u učeničku družinu "Ne boj se". U družini su uz njega djelovali Natko Nodilo, Luka Botić i drugi. Članovi družine, pa tako i Pavlinović, bili su u prvoj polovini 50-ih godina XIX. stoljeća pod utjecajem srpske nacionalne propagande.

Na početku narodnog preporoda, početkom 60-ih godina XIX. stoljeća, Pavlinović u sklopu Narodne stranke zastupa sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom. U nacionalnom pogledu zastupa sveobuhvatno "slovinstvo" odnosno jugoslavensko nacionalno ime za stanovnike tadašnje Dalmacije. Takovo je postupanje uvjetovano nizom činilaca. Na prvom mjestu "slovinstvo" je imalo poslužiti za rješenje glavnog problema preporodnog pokreta u tadašnjoj Dalmaciji, prevladavanje partikularističke slavo-dalmatinske ideologije dalmatinskoga građanstva. S druge strane bilo je dovoljno općenito da omogući uključivanje srpskog građanstva u Dalmaciji u preporodni pokret; iako je srpski nacionalni pokret već imao svoje posebne političke i narodnosne ciljeve. Važan je i utjecaj ideologije jugoslovenstva iz banske Hrvatske koju je početkom 60-ih godina XIX. stoljeća formulirao Franjo Rački. Isto vrijedi za utjecaj panslavizma. U ondašnjoj Europi, a pogotovu u habsburškoj monarhiji panslavizam je imao veliku poticajnu ulogu u nacionalnom buđenju pojedinih, pogotovu malih, slavenskih naroda, ističući veličinu i brojnost Slavena nasuprot ostalima. Ovome valja dodati i historijsko pravo. Njega je većina narodnjaka smatrala korisnim sredstvom političke borbe, jer je i Habsburška monarhija i sama svoju egzistenciju temeljila na uvažavanju historijskih prava.

Sredinom 60-ih godina XIX. stoljeća Pavlinović je redefinirao ovo svoje stajalište. Smatrao je da je jugoslovenstvo odigralo svoju ulogu, odvojivši talijanstvo od slavo-dalmatinstva. Razvitak agresivnog talijanštva i prodor srpske nacionalne i državne ideje u tadašnju Dalmaciju potiču ga na jasnije isticanje hrvatstva. Uz to, njegova ga je konzervativna svijest navela da se općenito više oslanja na povijest. Iz nje izvlači elemente za svoju ideologiju i zaključke o povijesnoj misiji hrvatskoga naroda. Stoga napušta jugoslovenstvo kao nacionalnu kategoriju. Povezavši u jedan sklop hrvatski narod i njegovo državno pravo stvorio je pojam

“hrvatskoga političkog naroda”. Takvo gledanje imalo je oslonac u hrvatskoj državnopravnoj tradiciji u sklopu habsburške monarhije ali i aktualnom ustroju Monarhije koji se temeljio na povijesnom pravu. Hrvate i Srbe, općenito, počinje rzlikovati po povijesti, državnoj ideji, vjeri, kulturi, civilizaciji i pismu. Premda nevoljko, prihvaća da se pravoslavni stanovnici u Hrvatskoj osjećaju Srbima. Priznaje im sve etničke, vjerske i kulturne posebnosti, ali od njih traži da budu “politički Hrvati” koji će se zajedno s Hrvatima boriti za prava Hrvatske.

Isticanje državnog prava je, dakle, trebalo poslužiti kao sredstvo za reguliranje položaja Hrvatske u Habsburškoj monarhiji i kao ograda prema težnjama Srbije na hrvatske zemlje.

Usko povezana s nacionalnim bila su i Pavlinovićeva vjersko-kulturna gledišta. Kao župnik, kasnije i politički predstavnik ruralnih krajeva zagorske Dalmacije, Pavlinović je bio vođen sustavom vrijednosti tamošnjega “seljačkog društva”. To je podrazumjevalo velik utjecaj vjere, jer je Crkva (župnici, franjevci, svjetovni svećenici) bila jedina institucija koja je na ovom ruralnom i zaostalom području kultivirala kako privatni, tako društveni i politički život. U njegovim ideološkim gledištima vodila ga je i europska konzervativna misao koja se, u sukobu s europskim liberalizmom, protivila sve većoj sekularizaciji društva i smanjenju uloge Crkve. U tom kontekstu Pavlinović je pripadao jakoj konzervativnoj opoziciji koja se u cislajtanskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije odupirala zakonima koje su u Carevinskom vijeću u svibnju 1868., 1869. i 1874. donijeli njemački liberali. Tim zakonima je ukinut crkveni nadzor nad školstvom i bračnim pravom. Pavlinovićevo zauzimanje za Crkvu i njezinu ulogu u društvu navelo je mnoge liberale u Narodnoj stranci da ga počnu smatrati “natražnjakom” i “klerikalcem”. Upravo optužbe za “klerikalizam” i natražnjaštvo kasnije su postale lajt motiv *Srpskoga lista* u polemičkim obračunima s Pavlinovićem.

Svoja politička, nacionalna i vjerska stajališta Pavlinović je najjasnije izrazio u svom najpoznatijem djelu *Hrvatski razgovori*, a odnos prema Srbima u spisu *Misao hrvatska i misao srpska u Dalmaciji od godine 1848 do 1882. Hrvatski razgovori* su imali velik odjek u javnosti, a Srpskoj stranci odnosno *Srpskom listu* bili su jedna od glavnih meta u polemičkim razračunjavanjima s Pavlinovićem. *Spis Misao hrvatska i misao srpska u dalmaciji od godine 1838. do 1882.* izazvao je burne reakcije *Srpskog lista*.⁴

Političke prilike u austrijskoj Dalmaciji 1880.-1887.

Tijekom 80-ih godina XIX. stoljeća, a nakon stupanja u koaliciju oko austrijskog ministra predsjednika Eduarda Taffea 1879., Narodna stranka provodila je politiku suradnje s vladom u Beču. Ta politika išla je za tim da u zamjenu za potporu u Carevinskom vijeću dobije ustupke u Dalmaciji. Ustupci su se svodili na neutralnost vlade pri izborima, posre-

dovanje pri dobivanju bankarskih kredita za investicije u zemlji i sl. S druge pak strane, ujedinjenje s banskom Hrvatskom, koje je bilo uporišna točka programa Narodne stranke, nije isticano, pogotovu nakon 1877. kada je zbog njegova pokretanja Sabor bio zatvoren sve do 1880. Slično je bilo i s jezičnim pitanjem. Unatoč uvođenju hrvatskoga jezika u gotovo sve osnovne i srednje škole, sva obećanja Vlade o njegovu uvođenju u upravu ostala su neispunjena.

Početak 80-ih godina XIX. stoljeća donio je i preokret u hrvatsko-srpskim odnosima u tadašnjoj Dalmaciji. Spor oko pripadnosti Bosne i Hercegovine, započet u povodu austrougarske okupacije tih pokrajina, doveo je do otvorenog sukoba hrvatske i srpske politike. Potpora autonomaškom kandidatu na izborima za Carevinsko vijeće 1879. te osnivanje Srpske stranke i *Srpskog lista* 1880. početak su samostalnog političkog djelovanja Srba u tadašnjoj Dalmaciji. Srpsku stranku su narodnjaci promatrali isključivo u kontekstu ostalih pitanja koja su ih zaokupljala, u prvom redu uvođenje narodnog jezika u upravu i školstvo te borbe za konačno potiskivanje autonomaštva. Stoga njoj nisu pridavali veliku pozornost. Smatralo se, naime, čak i u jeku najžešćih polemika, da treba ostaviti prostor za pomirenje sa Srbima na osnovi ideje o južnoslavenskoj suradnji.

Godine 1882. Narodna stranka je na izborima u Splitu pobijedila autonomaše. To je bio politički pad dugogodišnjega gradonačelnika Splita i autonomaškog vođe Antonija Bajamontija, ali i početak konačnog slabljenja autonomaša u Dalmaciji. Do kraja 80-ih u Dalmaciji je ostalo samo jedno autonomaško uporište, Zadar. U tom kontekstu se javlja napetost oko pojave lista *Narod* 1884., posebnoga glasila ponarodene splitske općine. Splitski narodnjaci su smatrali da bi im, zbog zagovaranja gospodarskih interesa Splita i učvršćivanja hrvatstva, trebalo lokalno glasilo. Ovakvo stajalište Splićana izazvalo je negativne reakcije u Narodnoj stranci. Posebno oštro Splićane je napao Mihovil Pavlinović. Na stranicama zadarskog *Narodnog lista* optužio ih je za izdaju programa Narodne

---

⁴ U pisanju ovog pregleda ponajviše su korišteni rezultati do kojih je došao Nikša STANČIĆ u sljedećim svojim radovima: "Program Mihovila Pavlinovića iz godine 1869", *Historijski zbornik* 23.-24., 1970.-71., 117.-145.; "Integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860/61. godine", *Radovi instituta za hrvatsku povijest*, 11/1978.; *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb, 1980.; "Mihovil Pavlinović u narodnom preporodu u Dalmaciji i u hrvatskoj politici 19 stoljeća", iz knjige *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, urednik Nikša Stančić, Zagreb, Makarska, 9.-37. Od ostale literature korištena su sljedeća djela: Tereza GANZA-ARAS, "Mihovil Pavlinović u sukobu između liberalizma i klerikalizma", iz knjige *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, urednik Nikša Stančić, Zagreb, Makarska, 89.-117.; Benedikta ZELIĆ BUČAN, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Matica Hrvatska, Split 1992.; Robert A. KANN, *A History of the Habsburg Empire*, Berkley, Los Angeles, London; Hans KOHN, *Panslavism. It's History and ideology*, Notre Dame 1953.; Trpimir MACAN, *Miho Klaić*, Zagreb, 1980.; Nikša STANČIĆ, "Hrvat i katolik: politička misao Mihovila Pavlinovića," u: *Mihovil Pavlinović, Izabrani politički spisi*, Zagreb, 2000., 7.-76.

stranke i za razbijanje njezina jedinstva. Narod je, nasuprot tome, ustrajno isticao odanost Narodnoj stranci i sustavno zastupao njezin program.⁵

Političko osamostaljenje Srba te slabljenje autonomaša dovelo je do njihove suradnje tijekom 80-ih godina XIX. stoljeća, ali i kasnije. Osim političke slabosti Srpsku i Autonomašku stranku povezivalo je odbijanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom i neprijateljstvo prema Narodnoj stranci.

U ovo doba pada i sukob Narodne stranke s dalmatinskim namjesnikom Jovanovićem oko germanizacije. Naime, 1884. Jovanović je po nalogu vlade u Beču započeo uvođenje njemačkog jezika u dalmatinsku upravu. Pavlinović je vrlo oštro istupao protiv namjesnika i njegove politike. Serija Pavlinovićevih članaka o ovom problemu pod nazivom "Preokret u Dalmaciji" izazvala je veliku pozornost javnosti, svojom oštrinom i beskompromisnošću. Prva dva članka čak su i zaplijenjena.⁶ Zahvaljujući upornosti narodnjaka i akciji Mihovila Klaića u Beču, Vlada je 1885. bila prisiljena narediti popuštanje. Nakon toga odnosi Narodne stranke i namjesnika Jovanovića bili su dobri.⁷ Mihovil Pavlinović umro je 18. 5. 1887. Njegova smrt je odjeknula u čitavoj tadašnjoj Dalmaciji, pa i šire. Čak je i *Srpski list* Pavlinoviću posthumno priznao veliku ulogu u životu Dalmacije toga vremena.

Srpski list o Mihovilu Pavlinoviću

Pisanje *Srpskog lista*, od samog početka njegova izlaženja 1880., odisalo je izrazitom polemičnošću prema Hrvatima i Narodnoj stranci. Međutim, trebale su proći skoro dvije godine da glasilo narodnjaka *Narodni list* prihvati te polemike. Razlog ovakvoga blagog pristupa valja svakako tražiti u pomirljivom stajalištu prvog čovjeka Narodne stranke Mihovila Klaića. On je smatrao da će Srpska stranka s vremenom nestati kao što je nestalo i Zemljaštvo te je držao da ju je najbolje ignorirati.⁸

Ipak pod kraj 1881. Pavlinović se upustio u polemiku sa Savom Bjelanovićem, urednikom *Srpskog lista*. Razlog tome je što je Bjelanović svoje polemičke napade na njega i Narodnu stranku potpisivao kao Srbin katolik.⁹

---

⁵ Ivo PERIĆ, "Pojava splitskog 'naroda' i pitanje očuvanja jedinstva dalmatinske Narodne stranke", iz knjige *Hrvatski narodni preporod u Splitu*, urednik Duško Kečkemet, Split 1984., 117.-131.; "Pro domo", *Narod* 32/1884.

⁶ "Preokret u Dalmaciji III, IV, V", *Narodni list*, 25-27/1884.

⁷ Trpimir MACAN, *Miho Klaić*, Zagreb 1980., 319.-325.

⁸ *Ibid*, 297.-298.

⁹ "Domaće viesti", *Narodni list*, 91/1881.; "Nazovi Srbin katolik", *Narodni list*, 97/1881.

Sljedeće 1882. godine objavljen je već spomenuti spis Mihovila Pavlinovića *Misao hrvatska i misao srpska u Dalmaciji od godine 1848 do 1882.* Reakcija Save Bjelanovića u spisu *Don Miho na braniku* 1882. značio je početak vrlo oštih hrvatsko-srpskih novinskih polemika u tadašnjoj Dalmaciji. U tim polemikama najčešća meta *Srpskog lista* bila je javna djelatnost, ali i don Miho Pavlinović.

Na stranicama *Srpskog lista* u razdoblju od 1880. do 1887. nalazimo pedeset što manjih, a što većih članaka koji se bave Mihovilom Pavlinovićem. Tomu valja pribrojiti i petnaest opširnih nastavaka spomenutog spisa Save Bjelanovića *Don Miho na braniku*, koji je u nastavcima objavljan u *Srpskom listu*, a kasnije pretiskan kao posebna knjiga.

Sve ove napise moguće je svrstati u dvije kategorije: odnos *Srpskog lista* prema Pavlinovićevim političkim i vjersko-kulturnim stajalištima, o čemu nalazimo 46 priloga; te odnos *Srpskog lista* prema Pavlinoviću osobno, o čemu nalazimo 19 priloga.

Treba naglasiti da prilozi koje *Srpski list* donosi u većini slučajeva nisu analiza Pavlinovićevih gledišta. Riječ je uglavnom o vrlo oštrim polemičkim tekstovima kojima je isključiv cilj politička, ali i osobna diskvalifikacija Mihovila Pavlinovića.

Srpski list o političkim i vjersko-kulturnim gledištima Pavlinovića

Sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom bilo je i ostalo najznačajnije načelo političko pitanje u tadašnjoj Dalmaciji. Ono je od samog početka narodnog preporoda bilo povod političkog organiziranja. Pitanje sjedinjenja čini bit sukoba autonomaša te nakon 1880. Srpske stranke i Narodne stranke. Iako je nakon neuspjelih političkih akcija 1861. i uspostave dualizma 1867. i 1868. ustupilo primat ponarođenju javnog života Dalmacije, sjedinjenje nikad nije izgubilo svoje značenje.

Za Pavlinovića je, kao što je već rečeno, hrvatsko državno pravo bilo zakonit način ostvarivanja prirodnog prava hrvatskog naroda na sjedinjenje. Pavlinović, pri tome, ne izjednačava državu i narod. Srbima u Hrvatskoj priznaje etničku, vjersku, kulturnu i svaku drugu posebnost, ali od njih traži da budu "politički Hrvati" tj. da se priznaju građanima Hrvatske.

Srpska stranka, s druge strane, od samog početka svog djelovanja odbacuje sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom. Nastojanje da se sjedinjenje provede na osnovi hrvatskoga državnog prava proglašava se nestvarnim i nerazumnim.

Osvrćući se tako na Pavlinovićev govor u Carevinskom vijeću, o potrebi uvođenja hrvatskog jezika u Dalmaciji, gdje se on poziva na Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao legalni dokument koji to pitanje mjerodavno

regulira, *Srpski list* kaže da je takva Pavlinovićeva argumentacija neprihvatljiva jer “zakoni stvoreni u Zagrebu i Budimpešti ne vrijede za Dalmaciju”.¹⁰

Na drugom pak mjestu, dopisnik *Srpskog lista* iz Budve ističući srpsku narodnost katolika u bokeljskom mjestu Dobrota, kaže da su oni Srbi i da se njihova srpska narodnost ne može izbrisati pa dodaje: “Budite tvrdi u vjeri koju ste mogli ili morali promijeniti ali budite tvrdi i u srpskoj narodnosti koje se ne možete otresti pa makar vas don Miho pokrio i obavio zardalim, razderanim i zamazanim barjakom hrvatskog državnog prava.”¹¹ Tome dodaje i tvrdnju da Pavlinović ne želi priznati da je pitanje sjedinjenja izgubilo svoju važnost i aktualnost.

“Vogja Pavlinović ne dopušta da je pitanje sjedinjenja u akademiju stavljeno. Ali dok se izbjegavaju ove akademičke rasprave sjedinjenje je i u akademiji crv izgrizao.”¹²

Hrvatsko državno pravo, dakle, smatra se nečim što je odavno zastarjelo. *Srpski list* smatra da je ono ustuknulo pred prirodnim pravom, koje zastupaju Srbi. Problem sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom smatra se akademskim pitanjem, koje je, zbog političkih prilika u Monarhiji izgubilo svako značenje.

Inzistiranje Srpske stranke na prirodnom pravu povezano je s tezom o srpskoj etničkoj pripadnosti većine stanovnika Dalmacije. Takvo stajalište vodilo je ustrajnom odbijanju mogućnosti da Srbi prihvate bilo kakvu državu na temelju hrvatskoga državnog prava.

Srpski list smatra da su Srbi zbog zalaganja za primat prirodnog prava baštinici europske liberalne tradicije, a zbog povezanosti sa slavenskom Rusijom, čuvari slavenstva. Pavlinoviću i Hrvatima, s druge strane, predbacuje klerikalizam i antiliberalnost te nedostatak slavenskog duha. Hrvatstvo Bjelanović predstavlja kao umjetnu političku tvorbu Austro-Ugarske za prodor na Balkan. Stoga Bjelanović Pavlinovićevo zalaganje za ostvarenje državnopravnog sjedinjenja hrvatskih zemalja, proglašava nastojanjem da se unište Srbi.¹³ Pavlinovića se čak zbog toga naziva “krvnikom Srba”. “Ko služi Strossmayeru, Pavlinoviću i Bjankiniju, otvorenijim krvnicima srpstva, taj ne radi o slozi, nego o propasti sloge, propasti Srba i Hrvata”, piše *Srpski list*.¹⁴ U tom kontekstu gotovo nije ni

¹⁰ “Pabirci”, *Srpski list*, 10/1886

¹¹ “Naši dopisi”, *Srpski list*, 44/1885.

¹² “Financije Hrvatske i Slavonije”, *Srpski list*, 44/1884.

¹³ “Srbima uoči izbora”, *Srpski list*, 20/1885. Na strani 37. već spomenutog spisa “Don Miho na braniku” Bjelanović eksplicitno kaže i ovo: “Srpska narodnost i njezina prirodna prava nemogu propasti već propašću samog srpskog naroda. Preko srpskih lješina može se u srpstvu nešto izvesti, što srpsko nije”.

¹⁴ “Odgovor Jovi Sundečiću”, *Srpski list*, 21/1886.; “Pregled”, *Srpski list*, 4/1887.

potrebno reći da Srpska stranka ne prihvaća Pavlinovićevo zalaganje za koncepciju “hrvatskoga političkog naroda”.

Sava Bjelanović, u svom već spomenutom spisu *Don Miho na braniku* kaže kako bi primjenom takve koncepcije Srbi bili zakinuti, jer bi im, za razliku od Hrvata, bilo uskraćeno državno-pravno značenje. Bjelanović smatra da bi Srbi time, u svojoj vlastitoj zemlji, silom hrvatskoga državnog prava, postali “hrvatski Cigani” tj. postali bi građani drugog reda kojima se kao i Ciganima uskraćuju sva prava osim “plemenskog” imena.¹⁵ *Srpski list* se zalaže za autonomiju Dalmacije odbijajući svaku pomisao o sjedinju s banskom Hrvatskom. Sava Bjelanović čak izrijeком kaže da bi sjedinjenje na osnovi hrvatskoga državnog prava bila okupacija. Unatoč taktičnosti prema svojim autonomaškim političkim saveznicima i njihovu slavo-dalmatinstvu odnosno talijanštvu, Bjelanović i *Srpski list* smatraju Dalmaciju u etničkom smislu srpskom zemljom.¹⁶ *Srpski list* stoga dosta prostora posvećuje dokazivanju srpstva svih ili bar većine stanovnika austrijske Dalmacije. Tako u nizu članaka pod naslovom “Andrija Kačić Miošić prema Srbima i Hrvatima” iz pera Lazara Tomanovića *Srpski list* donosi tezu da je Kačićev naziv “slavan” sinonim za Srbina. Stoga Tomanović smatra da Kačićevo djelo dokazuje srpstvo dalmatinskih štokavaca, koji su zbog vjere i politike bili prisiljeni zatajiti svoje srpsko etničko određenje. Stoga Tomanović u Kačićevim pjesmaricama vidi izraz srpskoga narodnog duha.¹⁷ Srpsku narodnost nalazi u narodnim pjesmama, koje su po njemu izraz srpskoga narodnog duha.¹⁸

Pavlinoviću se u skladu s tim predbacuje da neopravdano, čak i nasilno, nastoji “pohrvati” dalmatinske Slavene, koji su zapravo Srbi. “Don Miho u svojijem mističnijem maštarijama zamijenio je narod slavenski sa narodom hrvatskim, a na korist ovoga potrgao bi sa jednakijem oduševljenjem i krst i sablju samo kada bi narod, preljubljeni sin iz njegove mašte nagradio ga sa jednom biskupskom stolicom i masnom prebendom.”¹⁹

Ovdje se treba prisjetiti da slična stajališta 20-ak godina prije donosi i Miletićeva *Zastava* kad se protivi “hrvaćenju” štokavaca. Takvo stajalište preuzeo je i srpski nacionalni pokret u Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća. Bjelanović, vođa Srpske stranke, Miletića je smatrao svojim

¹⁵ Sava BJELANOVIĆ, *Don Miho na braniku*, Zadar 1882., 36.

¹⁶ Sava BJELANOVIĆ, n. dj., 30. Isticanjem povijesne i političke posebnosti Dalmacije Bjelanović želi olakšati promicanje srpskog identiteta u njoj. Vrijedi spomenuti da je slična gledišta među Srbima moguće naći i ranije. Komentirajući jedan dopis iz Dalmacije u beogradskom *Vidovdanu* iz 1863., N. Stančić kaže da je srpski autonomizam u tadašnjoj Dalmaciji imao za cilj “rezerviranje Dalmacije za buduću zajednicu srpskih zemalja”. Vidi: Nikša STANČIĆ, “Program Mihovila Pavlinovića iz godine 1869.”, *Historijski zbornik* 23.-24., 1970.-71., 124.-125.

¹⁷ “Fra Andrija Kačić-Miošić prema srpstvu i hrvatstvu”, *Srpski list*, 22.-29./1886.

¹⁸ Sava BJELANOVIĆ, n. dj., 78.-80., 90.-93.

¹⁹ “Don Miho Pavlinović”, *Srpski list*, 11/1886.

uzorom. Stoga već početkom 70-ih godina XIX. stoljeća Bjelanović zastupa gledišta o srpskoj nacionalnoj pripadnosti štokavaca u tadašnjoj Dalmaciji.²⁰ Usporedno s negiranjem Pavlinovićevih političkih stajališta, Bjelanović i *Srpski list* polemičku oštricu okreću i prema njegovim vjersko-kulturnim gledištima. *Srpski list* Pavlinovića sustavno naziva “klerikalcem”, “natražnjakom” i vođom “crne čete”, nastojeći ga prikazati kao inkvizicijski nastrojenoga vjerskog fanatika.

U tom smislu stajališta *Srpskog lista* i Srpske stranke najjezgrovitije iznosi jedan od članaka u rubrici “Naši dopisi” s potpisom “Omladinac iz Kaštela”. Tu se osim spominjanja “crne čete” sljedbenika Mihovila Pavlinovića kaže i ovo: “Neka se naš narod obavijesti, neka on uvidi da vjera sa narodnosti nema šta činiti, da Srbin poštuje svačiju vjeru, pak ćeš čuti kak će ti odzvoniti, strešće naš narod, ako Bog da, nesnosni jaram crne čete i mi ćemo početi i to skoro slobodno disati.”²¹ Već je na prvi pogled jasno da dopisnik iz Kaštela, vjerojatno jedan od nekoliko tamošnjih Srba katolika, suprotstavlja tobožnju vjersku ravnodušnost Srba hrvatstvu koje je “crna četa” tobože nametnula Kaštelanima kroz katoličku vjeru. Dopisnik, doduše neizravno, sugerira i da su Kaštelani zapravo Srbi koji se ne mogu izjasniti takvima zbog “jarma crne čete”. Ovdje treba imati na umu da je Pavlinović u Kaštelima imao potporu od samog početka narodnog preporoda i da Kaštelani na izborima nisu glasovali za kandidate koji nisu očitovali katolička načela. Stoga *Srpski list* nedostatak šire potpore Srpskoj stranci želi prikazati kao Pavlinovićevu diktaturu. *Srpski list* na sličan način piše o kotaru Sinj-Imotski-Makarska-Metković, u kojem je Pavlinović imao sigurnu izbornu bazu. Naziva ga “fratarskom kmetijom” i kaže da zbog “političkih igara franjevac” tu Pavlinoviću nitko ne može oteti mandat.²²

Analizirajući Pavlinovićeva vjersko-kulturna gledišta Bjelanović u njemu vidi predstavnika papskog katolicizma koji u to doba ima jake stranke u svim europskim zemljama. Ističe da je Pavlinović svoj “klerikalni” program uspio nametnuti Narodnoj stranci, a da na toj osnovi surađuje i s autonomašima. Optužuje ga također da je nakon tobožnjeg naputka iz Vatikana počeo izazivati razdor između Hrvata i Srba u Dalmaciji te da je Strossmayerov pomoćnik u zadatku pokatoličenja balkanskih Slavena. Pripisuje mu vjerski fanatizam i korištenje metoda srednjovjekovne vjerske propagande.²³ Želeći se, pak, predstaviti u liberalnom svjetlu, Bjela-

²⁰ “Srpstvo u trojednoj kraljevini”, *Zastava* 7/1866., “Srbi u trojednoj kraljevini”, *Zastava* 11/1866.; “Srbi u trojednoj kraljevini”, *Zastava* 11/1866., navedeno prema Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb 1980., 278.; Simo MATAVULJ, *Bilješke jednog pisca*, Beograd, 1989., 15.-16.

²¹ “Naši dopisi”, *Srpski list*, 16/1882.

²² Riječ je vjerojatno o Jovi Metličiću iz Kaštel Novoga koji je kasnije u Splitu pokrenuo humoristički list Srpske stranke *Draškov raboš*: “Devet zastupnika”, *Srpski list*, 23/1885.

²³ Sava BJELANOVIĆ, n. dj. 9., 56., 61., 127., 128., 131., 142., 143.

novi i *Srpski list* Pavlinoviću vrlo često prigovaraju da miješa vjeru i politiku; nasuprot tobožnjoj vjerskoj ravnodušnosti Srba.²⁴ Osim toga, slično kao i u slučaju hrvatskoga državnog prava *Srpski list* stalno naglašava da je Pavlinovićev krajnji cilj uništenje, tj. u ovom slučaju pokatoličenje Srba, kako u tadašnjoj Dalmaciji tako i šire.²⁵ U skladu s tim Pavlinovićeva politička i vjersko-kulturna stajališta u svojim polemičkim napadima *Srpski list* karakterizira kao služenje političkim ciljevima Austro-Ugarske i vjerskim ciljevima Vatikana.

Pavlinovića stoga naziva tuđinskim plaćenikom koji se ne brine o interesima svog naroda. *Srpski list* kaže da su Srbi podržavali Pavlinovića sve do objavljivanja *Hrvatskih razgovora* koji su u službi politike Beča.

Kao uvjet za izmirenje Srba i Hrvata ističe se odbacivanje gledišta Starčevića, Pavlinovića, Strossmayera i Stadlera koji po mišljenju *Srpskog lista* rade protiv Srba, Srbije i slobode Hrvata i Srba općenito.²⁶ Pavlinović se optužuje da je svoj najpoznatiji spis, *Hrvatski razgovori*, napisao u Beču da bi pomogao širenje vlasti Austro-Ugarske i Katoličke crkve na istok. *Srpski list* smatra da je Pavlinović, tiskanjem *Hrvatskih razgovora*, izazvao sukob Hrvata i Srba te da *Hrvatski razgovori* služe tome da se u njemačkom interesu zatru Srbi. U tom kontekstu *Hrvatski razgovori* podrugljivo se nazivaju *Kuranom*, dakle "svetom knjigom" Pavlinovićeve politike katoličenja i hrvačenja na Balkanu, pogotovu muslimana u Bosni.²⁷

Sava Bjelanović, čak štoviše, kaže da je Pavlinović svoj otvoreni napad na Srbe u Dalmaciji uskladio s početkom austrougarskog prodora na Balkan te da je hrvatsku nacionalnu misao namjeravao u Bosni širiti na bajunetima Austro-Ugarske vojske.²⁸ U skladu s tim, *Srpski list* smatra Pavlinovića razlogom za odcjepljenje Srba iz Narodne stranke 1880. Pavlinovićeva "krivnja" predstavlja se kroz *Hrvatske razgovore*. Tako u jednom od niza članaka pod nazivom "Na izjavu dr. Lovre Montija" koji su 1882. izašli kao posebna knjiga istog naslova, Bjelanović o Pavlinovićevoj "krivnji" za odcjepljenje Srba od Narodne stranke kaže i ovo: "Zato kad vigjesmo da Pavlinovići "Razgovori" postaju programom Narodne stranke i kako se hrvatstvo na sve strane pretvara u oruđe za uništenje srpstva, mi tada prekinusmo."

Stoga *Srpski list* smatra da *Hrvatske razgovore* nije moguće analizirati, već treba ispraviti njegove posljedice.²⁹

²⁴ "Popovska lakrdija", *Srpski list*, 17/1884.; "Devet zastupnika", *Srpski list*, 23/1885.; Sava BJELANOVIĆ, n. dj., 90.-93.

²⁵ "Vatikan i Bosna", *Srpski list*, 14/1882.; "Naši dopisi", *Srpski list*, 3/1885.; "Budimo načisto", *Srpski list*, 18/1885. i "Pregled" *Srpski list*, 4/1887.

²⁶ "Etika", *Srpski list*, 6/1884.

²⁷ "Recimo još koju o izborima u Dalmaciji", *Srpski list*, 29/1885.; "Vjera, narodnost i naši odnošaji V", *Srpski list*, 11/1881. i "Naši bistrači", *Srpski list*, 38/1885.;

²⁸ Sava BJELANOVIĆ, n. dj., 34., 35.

²⁹ "Na izjavu dr. Lovre Montija", pretiskano iz *Srpskog lista*, Zadar 1882., 50.-51.

Ocjenjujući Pavlinovićevu važnost i njegove namjere, Sava Bjelanović u zaključku svog spisa Don Miho na braniku kaže da je Pavlinovićev glavni cilj uništiti srpstvo koje je “od *pamtivijeka narodni stožer i ognjište prosvjete i slobode na slavenskom jugu*”. Ističe također da je Pavlinovićeva hrvatska misao prevara i laž, koja nema vlastite snage već se zahvaljujući povijesnim okolnostima protiv Srba koristi tuđom snagom.³⁰

Srpski list o osobi Mihovila Pavlinovića

Pišući o političkoj pozadini ideoloških sukoba u Narodnoj stranci početkom 70-ih godina XIX. st., Benedikta Zelić-Bučan iznosi primjere kako se neki srpski prvaci već tada služe klevetama i osobnim diskvalifikacijama protiv Pavlinovića. “Svrha tih žučljivih kleveta bila je da, omrazivši Pavlinovića u očima građanskih liberalaca kao klerikalca i mračnjaka, omraze i sve što od njega potječe, i potaknu kod njih otpor Pavlinovićevoj hrvatskoj politici.”³¹

Srpski list u 80-im godinama XIX. stoljeća, istim sredstvima i s istim ciljem nastavlja tu praksu. Opisanim diskvalifikacijama o “klerikalizmu” i “mračnjaštvu” dodavane su nove; Pavlinovićevo tobožnje koristoljublje i vlastoljublje.

Najčešće je kao dokaz njegove vlastoljubivosti iznošeno Pavlinovićevo držanje u sukobu Narodne stranke s dalmatinskim namjesnikom, baronom Jovanovićem. Pavlinović je, kao što smo vidjeli, vrlo oštro istupao protiv Jovanovića i njegove politike.³² Komentirajući taj sukob *Srpski list* nekoliko puta ističe kako je Pavlinović isprva napadao Jovanovića, a zatim sve svoje riječi porekao ne bi li se dodvorio namjesniku i Vladi te tako dospio u Carevinsko vijeće.³³ *Srpski list* Pavlinovića predstavlja kao apsolutnog vladara Narodne stranke, ali i čitave tadašnje Dalmacije. U svezi s tim on ga podrugljivo naziva “Podgorski prorok”, “klerikalni papa”, “bjesomučni Mahdija Podgorski”, “djed” i slično. Ironično ga se uspoređuje i s Lujem XIV. i njegovom glasovitom izrekom “Država to sam ja”, s tim da, prema *Srpskom listu*, Pavlinović ne utjelovljuje samo državu nego i Crkvu. Kaže se kako je Pavlinovićev cilj da Dalmaciju uredi kao jezuitsku državu Paragvaj. U tom kontekstu Pavlinovića se često naziva “klerikalni papa”, čiju papuču Srbi trebaju poljubiti u ime “sloge” s Hrvatima.³⁴

³⁰ Sava BJELANOVIĆ, n. dj., 158.-160.; “Post Furnera”, *Srpski list*, 19/1887.

³¹ Benedikta ZELIĆ-BUČAN, “Politička pozadina ideoloških sukoba u redovima vodstva Narodne stranke u Dalmaciji”, iz knjige *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Don Mihovil Pavlinović*, Split, 1992., 89.-90.

³² Vidi bilj. 6.

³³ “Pabirci”, *Srpski list*, 25/1885.; “U Zadru 9. 7.”; *Srpski list*, 26/1885. i “Čistina”, *Srpski list*, 28/1885.

³⁴ “Naši dopisi”, *Srpski list*, 44/1881.; “Don Miho lupa batinom”, *Srpski list*, 13/1884.; “Ko vlada?”, *Srpski list*, 32/1884.; “Poslije izbora”, *Srpski list*, 21/1885.; “Pabirci”, *Srpski list*, 27/1885.; “Pabirci”, *Srpski list*, 32/1885.; “Domaće”, *Srpski list*, 16/1886.; “Fra Ivan Despot”, *Srpski list*, 44/1886. i “Pregled”, *Srpski list*, 4/1886.

S tim u vezi *Srpski list* Pavlinovića nastoji diskvalificirati i klevetama o tobožnjoj njegovoj simoničnosti. “Ne kažemo da je Don Miho bio sveštenik simoničan, takva tužba na njega nije nikad imenito podignuta, ali veliki prihodi koje je on znao sebi nabaviti u vršenju tzv. štole i način kako ih je stvarao, napraviše ga strašnjem u očima onog djevičanskog puka koji je u njemu nazrijevao nekakva vilenjaka.”³⁵ *Srpski list* navodi i razne druge “simonije” koje je Pavlinović učinio vezujući usput za sebe Kažimira Ljubića i ljude slične njemu i stvarajući tako svoju kliku uz pomoć koje vlada Narodnom strankom i Dalmacijom. Protežući ovu “argumentaciju” u prošlosti, *Srpski list* tvrdi da je Pavlinović još 1860-ih godina nastojao Srbe podrediti ovim svojim sebičnim interesima. Tobožnja Pavlinovićeve korumpiranost i pohlepa predstavljaju se tako kao jedan od glavnih uzroka odcjepljenja Srba iz Narodne stranke. *Srpski list* kaže da je Pavlinović uz pomoć Strossmayera prisvojio *Narodni list* za sebe, ne samo zbog boljeg promicanja klerikalnog hrvatstva, nego i zbog što bolje zarade.³⁶ U tom kontekstu Sava Bjelanović Pavlinovića naziva “ocem pokvarenosti u Dalmaciji”, koji je da bi prikrio prave namjere, ni iz čega izmislio talijanski i srpski iredentizam. *Srpski list* stoga redovito donosi napise o upletenosti Mihovila Pavlinovića u razne financijske afere, kao što su afera oko upravljanja općinskom kućom u Makarskoj i afera Luxardo. Ovome valja dodati i optužbu da je Pavlinović sebi osigurao raskošan život, dobivši mirovinu od namjesnika Rodića te da mu je vlada platila “šaku dukata” zbog toga što je napisao *Hrvatske razgovore*.³⁷

Sve to *Srpskom listu* nije smetalo da Pavlinovića, prema potrebi, proglasi Srbinom. Tako, aludirajući na učeničko razdoblje kada je Pavlinović zajedno sa svojim prijateljima bio pod utjecajem srpske nacionalne propagande *Srpski list* piše: “Tražiti od Pavlinovića da se prizna Srbinom to je danas odveć kasno. Kad mu je mlado srce u prsima kucalo i primalo zvuke srpskih gusala o svom srpskom porijeklu, Pavlinović htio je seliti u Srbiju.”³⁸ Kasniju Pavlinovićevu osobnu “pretvorbu” Bjelanović tumači sukobom Pavlinovićeve “čovječijeg srca sa popovskim umom”. “Ko bi nam znao kazati, kad se ona mala popovska klica u Mihovilu Pavlinoviću razvila i sve njegovo biće svladala”, piše Bjelanović.³⁹ Pavlinović je, dakle, prema Bjelanoviću, isprva bio Srbin, kojem se narodni žar postupno gasio i koji je napokon postao Hrvat, netolerantni katolički svećenik i plaćenik austrijske vlade.⁴⁰

³⁵ “Don Miho Pavlinović”, *Srpski list*, 11/1886.

³⁶ Isto.

³⁷ “Naši dopisi”, *Srpski list*, 14/1882.; “Ko je Don Miho Pavlinović?”, *Srpski list*, 15/1884. “Izbori”, *Srpski list*, 20/1885.; “Don Miho Pavlinović”, *Srpski list* 11/1886.; Sava BJELANOVIĆ n. dj., 10.

³⁸ “Propaganda”, *Srpski list*, br. 31. 1885.

³⁹ Sava BJELANOVIĆ, n. dj., 4. i 9.

⁴⁰ “Propaganda”, *Srpski list*, 31/1885. i “Katolici u Bosni”, *Srpski list*, 12/1886.

Svoje stajalište prema Mihovilu Pavlinoviću *Srpski list* je rekapitulirao osvrćući se prigodnim člankom na njegovu smrt. Sava Bjelanović tu ponavlja tvrdnju da je Pavlinović bio neprijatelj srpstva i da s njim nije bio moguć dogovor. Ipak kaže da je on, kao i svi stanovnici makarskog primorja, bio etnički Srbin koji se u mladosti zanosio Vukom Karadžićem. Kaže također da je Pavlinović u mladosti i tijekom 60-ih godina XIX. stoljeća "srbovao" tj. djelovao u srpskom duhu. Nakon 1870., prema mišljenju *Srpskog lista*, Pavlinović se promijenio te je postao "rimokatolik-Hrvat-Austrijanac", tj. zbog vjerske pretjeranosti od Srbina je postao Hrvat i plaćenik austrijske vlade. Isto tako se kaže da je u namjeri da nametne svoja vjerska i politička gledišta Pavlinović izazvao hrvatsko-srpski sukob u Dalmaciji.⁴¹ Ipak, Pavlinoviću je morala biti priznata jedna vrлина. "Ali dajmo čast neobičnoj političkoj ličnosti i nenatkriljenom branitelju srpskog jezika", kaže *Srpski list*.⁴²

Sve u svemu, *Srpski list* Pavlinovića vidi kao Srbina koji se zbog vjere, politike i koristoljublja "odmetnuo" i postao Hrvat i neprijatelj "svoje" srpske narodnosti. U skladu s tim, Pavlinovićevu preporodnu djelatnost, a pogotovu ustrajnost u borbi za uvođenje narodnog jezika u Dalmaciji, smatra nadahnućem "narodnim srpskim duhom". Sve ostalo *Srpski list* smatra Pavlinovićevom "izdajom narodnog duha".

Zaključak

Srpski list, glasilo Srpske stranke u Dalmaciji, bavio se u razdoblju od 1880. do 1887. Mihovilom Pavlinovićem relativno često. Većina napisa koje donosi nisu međutim bili analiza njegovih stajališta. Riječ je, u najvećoj mjeri, o naglašeno polemičkim i pamfletističkim napadima na Pavlinovićeva politička i kulturno-vjerska gledišta, ali i na njegovu osobu.

Pavlinovićevo zastupanje hrvatskoga državnog prava i u sklopu toga koncepta "političkog hrvatstva" na stranicama *Srpskog lista* ne nailaze na odobravanje. Glasilo Srpske stranke smatra da Pavlinović Srbima nameće mrtvo historijsko pravo kojim želi uništiti njihovu srpsku narodnost. Stoga Sava Bjelanović i *srpski list*, nasuprot Pavlinovićevim gledištima, ustrajno ističu prednost prirodnog prava nad historijskim. To stajalište u pozadini ima tezu o Dalmaciji kao etnički pretežito srpskoj zemlji. Ovu tezu *Srpski list* sustavno promiče na svojim stranicama proglašavajući Pavlinovićevo hrvatstvo umjetnom tvorbom austrougarske politike. U praksi je to značilo suradnju s autonomašima na temelju odbijanja sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom.

⁴¹ "Post Furnera", *Srpski list*, 19/1887.

⁴² Isto.

Na stranicama *Srpskog lista* vrlo su prisutne i polemike s Pavlinovićevim vjersko-kulturnim gledištima. Njihova podrobnija analiza donosi se samo jedanput, kada se Pavlinovića uklapa u kontekst europskog katolicizma. U ostalim slučajevima Pavlinovićeva vjersko-kulturna gledišta služe za dokazivanje Pavlinovićeva “klerikalizma” i “natražnjaštva”, ali i za isticanje liberalnosti Srpske stranke.

Srpski list Pavlinovića zbog njegovih političkih i vjersko-kulturnih gledišta proglašava oružjem u rukama političkih interesa Austro-Ugarske i vjerskih interesa Vatikana na Balkanu. Pavlinovića se čak naziva i “krvnikom Srba”, čiji je glavni cilj njihovo hrvaćenje i katolizacija.

Srpski list nastavlja s nastojanjima nekih srpskih prvaka u austrijskoj Dalmaciji da se Pavlinovića i osobno diskreditira. Popisu kleveta protiv Pavlinovića *Srpski list* dodaje optužbe za koristoljublje i vlastoljublje, koje su tobožnji uzrok Pavlinovićeva antisrpstva. Ovakvo je pisanje imalo isti cilj kao i prije. Trebalo je izazvati otpor prema Pavlinovićevu hrvatstvu i njegovim političkim nastojanjima, pogotovu među liberalno raspoloženim dalmatinskim građanstvom.

Srpski list, u razdoblju od 1880. do 1887., svoju polemičku oštricu uglavnom okreće prema Pavlinovićevim političkim i vjersko-kulturnim stajalištima koja su se iskristalizirala u drugoj polovici 60-ih godina i tijekom 70-ih godina XIX. stoljeća. Okosnica su, gotovo uvijek, *Hrvatski razgovori*. Taj spis se, međutim, ne analizira nego ga se uzima kao gotov dokaz za optužbe protiv Pavlinovića.

Na kraju treba reći da je *Srpski list* Pavlinovića smatrao glavnim neprijateljem srpskoga nacionalnog pokreta u tadašnjoj Dalmaciji.

U skladu s tim prema njemu je najčešće okretao svoju polemičku oštricu, napadajući njegova nacionalna, vjersko-kulturna gledišta te njega kao osobu.

SUMMARY

MIHOVIL PAVLINOVIĆ IN THE “SERBIAN NEWSPAPER”

Mihovil Pavlinović, priest, educator, writer and politician, in his political work advocated for the preservation of Croatian culture in Dalmatia. His primary concern was stemming the influence of Italian literature and culture. During Bach's Absolutism in the 1850s, he supported Serbian minority aspirations, as an ally against Italian influence. During the 1860s he advocated for “Slavism,” as a variant of Yugoslavism, and the unification of Dalmatia with Croatia proper. After the mid 1860s, witnessing the spread of Serbian national thought in Dalmatia, he began to reinterpret his Yugoslavism. He identified three South Slavic states, Bulgaria, Serbia and Croatia, which he felt should be confederated. He argued that Serbs in Croatia should be accorded minority national rights, but that they in turn should accept a united and territorially whole Croatia as their state and not advocate the spread of Serbian statehood to Croatian territory. In this work, the author examines the attitude taken by the “Serbian newspaper” toward Pavlinović from the start of its publication in 1880 until his death in 1887. It concludes that the paper portrayed Pavlinović in a negative light. The main reason for this was that Pavlinović was one of the few intellectuals who correctly appreciated the danger of Serbian politics in Dalmatia: the Serbianization of Dalmatia and the spread of the Serbian state idea outside of the boundaries of Serbia.